

प्रकरण १८ रंगभूमीच्या सहवासात

कल्पना करा की तुम्ही एक मोठ्या कलाकारांच्या समूहासह राहत आहात, जे रोज नाट्य प्रदर्शनं करतात आणि त्यातून आपली उपजीविका चालवतात. तुम्ही रोज सराव करणार, वेशभूषा, मेकअप घालून रोज सादरीकरणं करणार! तुम्ही त्यांच्यासोबत जेवण, खेळ, झोप आणि प्रवास देखील करणार, सगळं काही सादरीकरण करण्यासाठी. यांना 'सहवास रंगभूमी' (कंपनी थिएटर्स) म्हणत, जे अठराव्या, एकोणिसाव्या आणि विसाव्या शतकात

0680CH18

अस्तित्वात होते. खूप कमी अशी सहवास रंगभूमी आजही अस्तित्वात आहेत!

आता जवळजवळ अस्तित्वात नसलेल्या सहवास रंगभूमीच्या या आकर्षक संकल्पनेची एक झलक पाहूया.

सहवास रंगभूमीचा उपयोग नाट्य सादर करणाऱ्या कलाकारांच्या व्यावसायिक कंपन्यांचे वर्णन करण्यासाठी केला जातो. कोलकात्यात

संकल्पना मांडल्या

- भारतात कंपनी थिएटरची संकल्पना
- लोकप्रिय कंपन्या आणि त्यांची घसरण

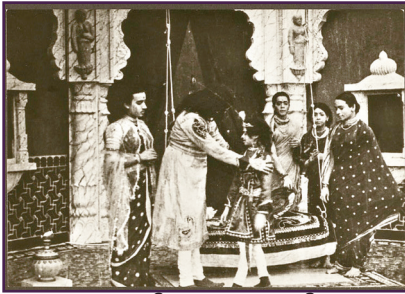

एका कार्यक्रमानंतर सहवास रंगभूमी समूह

1700 च्या दशकात असे नाट्य संस्था होत्या. या संस्थेत सामान्यतः एक मोठ्या संख्येने लोक असायचे, जे त्यांच्या व्यावसायिक आणि वैयक्तिक गरजा पूर्ण करण्यात स्वयंपूर्ण असायचे. या संस्थेमध्ये सौन्दर्य प्रसाधन कलाकार, वेशभूषा शिल्पकार, सेट रचनाकार, चित्रकार, वीज तंत्रज्ञ, अभिनेते, नर्तक, गायिका, लेखक, स्वयंपाकी, व्यवस्थापक आणि लेखापाल असे सर्व लोक होते बहुतेक वेळा यामध्ये संपूर्ण कुटुंबे, लहान मुलांसह त्याचा भाग असायची! ते सर्वजण एकत्र काम करत, नाटक सादर करत आणि आपला संपूर्ण जीवन प्रवास करत होते.

भारताच्या विविध भागांमध्ये प्रवास करणारी पहिली नाट्य संस्था महाराष्ट्रातील मुंबई मधील 'पारसी थिएटर कंपनी' होती. जी १८५० ते १९३० च्या दशकात संपूर्ण भारतात नाटक सादर करीत होती.

'पारसी नाटक मंडळी' नावाच्या पहिल्या पारशी नाट्यसंस्थेने १८५३ मध्ये रुस्तम जबूली आणि सोहराब हे पहिले नाटक सादर केले. त्यानंतर राजा अफरासियाब, रुस्तम पहलवान

पारसी नाटक मंडळी

आणि पडसा फरेदुन यांचा क्रमांक आला. १८६० पर्यंत मुंबईत २० हून अधिक पारशी नाट्यसमूहांची स्थापना झाली.

त्यांच्या प्रोसेनियम शैलीतील निर्मितीमुळे संपूर्ण भारतातील अनेक नाट्यनिर्मितींना प्रेरणा मिळाली. त्यानंतर महाराष्ट्र, कर्नाटक आणि आंध्र प्रदेशच्या इतर भागांत ही सहवास रंगभूमी रुजली.

लोकप्रिय कंपन्या, कार्यक्रम आणि कथा
सुरभी थिएटर किंवा श्री व्यंकटेश्वर नाट्य मंडळाची स्थापना १८८५ मध्ये आंध्र प्रदेशात झाली. त्याचे पहिले नाटक म्हणजे कीचक वधा. ही एक कौटुंबिक रंगभूमी कंपनी आहे, जी हिंदू

सुरभी रंगभूमीवरील नाटक रंगमंचावर जादू, प्रत्यक्ष व्हीएफएक्स आणि तर्काचा वापर करण्यासाठी ओळखली जातात.

परंपरा आणि इतिहासावर आधारित कथा सादर करते. १३८ वर्षांपासून टिकून असलेल्या मोजक्या मंडळांपैकी हे एक आहे. सुरभी रंगभूमीवर आजही खालील नाटके दाखवली जातात-

श्रीकृष्ण लीला : बाळ कृष्णाची शौर्य कथा
जय पत्थला भिरवी : तोटा रामौडूची लोककथा.

भक्त प्रल्हाद : प्रल्हादाची कथा - एक समर्पित बालक.

माया बाजार : दैत्यराजा घटोत्कचाची कथा.

श्री वेंकटेश्वर उद्भवम् (श्रीनिवास कल्याणम्)।

बालनगम्मा : एका दुष्ट जादूगाराची कथा.

कर्नाटक नाटक मंडळाची स्थापना १८७४ मध्ये कर्नाटकातील गडग येथे झाली. सक्केरे बालाचार्य (शांता कवी) ही यामागची व्यक्ती आहे. किचक, बाणासुर आणि वस्त्रपहारण ही नाटके रंगभूमीवर खूप गाजली.

याच सुमारास कर्नाटकातील विजापूर जिल्ह्यातील हलसंगी येथे **हलसंगी नाटक मंडळाची** सुरुवात झाली. वेंकण्णाचार्य

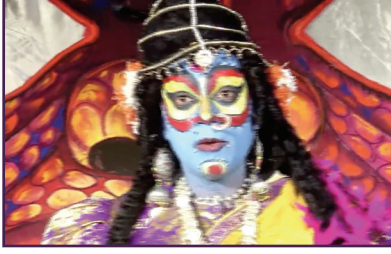
अगलगट्टी यांनी लिहिलेली श्रीमती परिणय, मदालसा परिणय, द्रौपदी वस्त्रपहारण आणि भौमासुर वढे इ. पुस्तकेही लोकप्रिय होती.

त्यांना म्हैसूरच्या महाराजांचा आश्रय होता, ज्यांनी त्यांना पाठिंबा दिला आणि दृश्य कलेला प्रोत्साहन देण्यासाठी उदारपणे देणगी दिली.

श्री चन्नबसवेश्वर नाटक मंडळी किंवा प्रसिद्ध **गुब्बी कंपनी**, ही कर्नाटकातील सर्वात प्रसिद्ध नाट्यसंस्था होती. त्यांची गाजलेली नाटके सधारामे, सुभद्रा, हेमारेड्डी मल्लम्मा आदी नेहमीच हाऊसफुल शो चालवत असत. ते पाहण्यासाठी लोक तिकिटे घेण्यासाठी अनेक दिवस रांगेत उभे राहत होते !

गुब्बी कंपनी

काही अनोखी वैशिष्ट्ये -

- या पथकाने सर्वप्रथम महिलांना अभिनयाची परवानगी दिली.
- प्रसिद्ध कन्नड अभिनेते डॉ. राजकुमार यांनी याच कंपनीत आपल्या नाट्यकारकीर्दीला सुरुवात केली.
- कर्नाटकातील प्रसिद्ध नाट्यदिग्दर्शक बी. व्ही. कारंथ यांनीही आपल्या कारकिर्दीची सुरुवात येथेच केली.

सद्यस्थिती

स्वातंत्र्यानंतर भारतातील सहवास रंगभूमीचे युग हळूहळू कमी होत गेले. या घसरणीस कारणीभूत ठरणारे अनेक घटक होते -

- बहुतांश कंपन्यांचे व्यवस्थापन आवश्यक त्या आर्थिक कार्यक्षमतेने झाले नाही.

- सिनेसृष्टीतील नवनवीन तंत्र हे एक प्रबळ स्पर्धक म्हणून उभे राहिले.
- काही कंपन्यांनी अस्वास्थ्यकर विनोदाचा आधार घेतल्याने आशय आणि कथा कौटुंबिक अनुकूलतेला कमी पडू लागल्या.
- हौशी रंगभूमी किंवा हव्यासी रंगभूमी या संकल्पनेला त्याच्या सोयीसाठी लोकप्रियता मिळाली.

भारतातील व्यावसायिक रंगभूमी

सध्या सहवास रंगभूमीमध्ये घसरण झाली आहे, उच्च दर्जाची निर्मिती करणारे अनेक व्यावसायिक नाटके आजही आहेत. विज्ञान आणि तंत्रज्ञानाच्या विकासाबरोबर रंगभूमीचे तंत्रही अद्ययावत झाले आहे आणि त्यामुळे अनुभव वाढू शकतात.

